

سرشناسه :	رامین، فرح، ۱۳۳۹
عنوان و نام پدیدآور :	برهان اجماع و برهان فطرت / فرح رامین و مریم سیف
مشخصات نشر :	قم: نورالامین، ۱۴۰۰
مرجع تولید :	مجتمع آموزش عالی حکمت و مطالعات ادیان
مشخصات ظاهری :	۲۰۰ ص: ۲۱/۱۴×۵/۵ س م
شابک :	۹۷۸-۶۲۲-۷۱۵۶-۱۷-۱
وضعیت فهرست نویسی :	فیبا
یادداشت :	عنوان دیگر: برهان اجماع عام و برهان فطرت.
یادداشت :	کتابنامه: ص ۱۹۵ - ۲۰۰؛ همچنین به صورت زیرنویس
عنوان دیگر :	برهان اجماع عام و برهان فطرت
موضوع :	خدا -- اثبات اجماع عام
موضوع :	God -- Proof, Common consent
موضوع :	خدا -- اثبات -- مطالعات تطبیقی
موضوع :	God -- Proof -- Comparative studies
موضوع :	خدا (اسلام) -- اثبات
موضوع :	God (Islam) -- Proof
شناسه افزوده :	سیف، مریم، ۱۳۵۸-
رده بندی کنگره :	BP ۲۱۷ / ۲
رده بندی دیویی :	۲۹۷ / ۴۲
شماره کتابشناسی ملی :	۷۶۱۰۶۴۸
وضعیت رکورد :	فیبا

NBP42

برهان اجماع عام و برهان فطرت

مؤلفین: فرح رامین و مریم سیف

چاپ اول: ۱۴۰۰ ش / ۱۴۴۲ ق

چاپخانه: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

● ناشر: نورالامین ● قیمت: ۴۸۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

با تشکر از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: سید محمدرضا جعفری

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

pub.nooralamin@gmail.com

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان های دیگر و ساخت فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

شماره تماس:

همراه: ۰۹۰۱۵۸۲۱۷۶۳ / خط ثابت: ۰۲۵۳۷۸۳۹۳۰۹ داخلی ۴۱۱ و ۲۱۰

برهان اجماع و برهان فطرت

فرح رامین و مریم سیف

معارف اسلامی ناب، نیاز بشر تشنه معنویت امروز است. در این دوران، که بسیاری آن را عصر پایان جهان می‌دانند، گرایش به دین و معنویت، سرعتی شگفت یافته است. در این میان، اسلام بیشترین سهم را از این گرایش به دین دارد و چرا چنین نباشد؟ اسلام، دین انسانی زیستن، عدالت‌پروری و عشق به هم‌نوع است و بشر این عصر، این گوهر گمشده را در اسلام ناب یافته است.

از سوی دیگر، گسترش پُرشتاب رسانه‌ها و ابزارهای انتشار اطلاعات، بی‌وقفه موجب پدید آمدن پرسش‌ها و شبهات جدیدی می‌شود که تا اندکی پیش از این، هیچ‌یک از آنها قابل تصور نبود. این انفجار اطلاعات، به‌ویژه در دنیای مجازی، اغلب فرصت ژرف‌اندیشی را از انسان سلب می‌کند و همین موجب شناخت نادرست یا ناقص از بسیاری امور، به‌ویژه مفاهیم و معارف دینی می‌گردد.

بنابراین، تبلیغ و نشر مؤثر معارف اسلامی ناب، رسالت خطیری است که بر عهده همه متولیان این امر می‌باشد. بدون تلاش خالصانه و آگاهانه برای رسیدن به این هدف، پتانسیل عظیمی که در گرایش بشر به معنویت در این عصر پدید آمده است، به هدر خواهد رفت.

نشر «نورالامین»، به سهم خود می‌کوشد تا بخش اندکی از رسالت عظیم نشر معارف اسلامی ناب را به بهترین شکل ممکن انجام دهد و در این راستا از پیشنهادها و انتقادهای همه فرهیختگان این عرصه، برای غنا بخشیدن به آثار خود استقبال می‌کند.

فهرست

مقدمه	۱۱
۱. برهان اجماع عام	۱۵
تطور تاریخی برهان اجماع عام در آثار فلاسفه غرب	۲۳
تقریرهای برهان اجماع عام	۳۲
۱. تقریرهای زیست‌شناختی برهان اجماع عام	۳۳
الف) اعتقاد فطری به وجود خدا	۳۳
یکم) روایت سنکا	۳۳
دوم) روایت سیسرو	۳۴
سوم) روایت هربرت چربری	۳۶
چهارم) روایت رنه دکارت و رالف کادورت	۳۷
پنجم) روایت پیر گاسندی	۴۰
ب) تقریر اشتیاق فطری به خدا	۴۱
یکم) روایت «چارلز هاج» و «چاد والش»	۴۱
دوم) روایت ویلیام جیمز	۴۳
۲. تقریر تنگنای شکاکیت (عقل جمعی)	۴۶
یافته‌های علم روان‌شناسی در تأیید برهان اجماع عام	۵۰
یافته‌های علم انسان‌شناسی در تأیید برهان اجماع عام	۵۲
۱. انسان‌شناسی انقلابی	۵۴

۲. انسان‌شناسی الهی _____ ۵۶
- طرح و نقد شبهه‌های وارد بر برهان اجماع عام _____ ۵۸
۱. اشکال‌های عمومی برهان اجماع عام _____ ۵۸
- اشکال اول: انکار تصدیق همگانی _____ ۵۹
- اشکال دوم: وجود چندخدایی (شرک) و بت‌پرستی _____ ۶۸
- اشکال سوم: همگانی بودن تصور خدا در همه زمان‌ها و مکان‌ها _____ ۶۹
- اشکال چهارم: نفی فطری بودن اعتقاد به خداوند _____ ۷۱
۲. اشکال‌های خاص برهان اجماع عام _____ ۷۴
- الف) اشکال‌های وارد بر تقریر اعتقاد فطری به خدا _____ ۷۵
- اشکال اول: عدم استنتاج فطری بودن از همگانی بودن _____ ۷۵
- اشکال دوم: عدم ملازمه اعتقاد فطری با صدق _____ ۸۱
- ب) اشکال‌های وارد بر تقریر اشتیاق فطری به خدا _____ ۸۲
- اشکال اول: اتکاء به تمثیل _____ ۸۳
- اشکال دوم: انکار فطری بودن امیال درونی _____ ۸۵
- ج) اشکال‌های وارد بر تقریر قیاس ذوحدین ضد شکاکیت _____ ۸۶
- اشکال اول: عدم به‌کارگیری عقل و استدلال در باور توده مردم به خدا _____ ۸۷
- اشکال دوم: ملازمه شک در وجود خدا با شک در گزاره‌های عقلی _____ ۸۹
- نتیجه‌گیری و ارزیابی اشکال‌های وارد بر قیاس ذوحدین _____ ۹۱
۲. برهان فطرت از منظر حکمای متعالیه _____ ۹۵
- اثبات‌پذیری وجود خدا _____ ۹۹
- تطور تاریخی نظریه فطرت در آثار فلاسفه و عرفان اسلامی _____ ۱۰۴
- تقریرهای برهان فطرت بر اثبات خدا _____ ۱۱۱
۱. تقریر ملاصدرا _____ ۱۱۲
- الف) تقریر صدرا با رویکرد علم حضوری و شناختی _____ ۱۱۲
- ب) تقریر صدرا با رویکرد علم حضوری گرایشی _____ ۱۱۴

- ج) تقریر صدرا با رویکرد علم حصولی و علم حضوری _____ ۱۱۶
۲. تقریر علامه طباطبائی رحمته اللہ علیہ _____ ۱۱۹
- الف) تقریر علامه با رویکرد علم حضوری و شناختی _____ ۱۱۹
- ب) تقریر علامه با رویکرد علم حضوری گرایشی _____ ۱۲۲
۳. تقریر امام خمینی رحمته اللہ علیہ با رویکرد علم حضوری و گرایشی _____ ۱۲۳
۴. تقریر مرتضی مطهری رحمته اللہ علیہ _____ ۱۲۷
- الف) تقریر مطهری با رویکرد اصل علیت _____ ۱۲۷
- ب) تقریر مطهری با رویکرد اصل نظم _____ ۱۲۸
- ج) تقریر مطهری با رویکرد علم حضوری گرایشی _____ ۱۲۹
۵. تقریر آیت الله جوادی آملی با رویکرد علم حضوری و گرایشی _____ ۱۳۱
- الف) تضایف مفهومی بین عاشق و معشوق _____ ۱۳۱
- ب) حقیقت دارای اضافه بودن محبت و عشق _____ ۱۳۳
- طرح و نقد شبه‌های وارد بر برهان فطرت _____ ۱۳۵
۱. اشکال‌های عمومی برهان فطرت _____ ۱۳۶
- اشکال اول: امکان ادعای خلاف در قضایای وجدانی و فطری _____ ۱۳۶
- اشکال دوم: فردی بودن و فقدان ارزش معرفتی _____ ۱۳۷
- اشکال سوم: انکار تصدیق عمومی _____ ۱۴۰
- اشکال چهارم: ابهام در قوه و فعل بودن فطرت _____ ۱۴۱
۲. اشکال‌های خاص برهان فطرت _____ ۱۴۳
- الف) اشکال‌های وارد بر تقریر تضایف مفهومی _____ ۱۴۳
- اشکال اول: انکار اصل احساس امید یا محبت به خداوند _____ ۱۴۳
- اشکال دوم: کفایت محبوب و قدرت ذهنی _____ ۱۴۴
- اشکال سوم: اثبات ناپذیری وجود محبت به کمال مطلق _____ ۱۵۰
- ب) اشکال‌های وارد بر اصل ذات اضافه بودن حقیقت محبت و عشق _____ ۱۵۰
- اشکال اول: اثبات متعلق خارجی و نه صرفاً خدا _____ ۱۵۰
- اشکال دوم: خطا بودن اتکا به تمثیل _____ ۱۵۱

- اشکال سوم: انکار فطری بودن امیال درونی (محبت و امید) _____ ۱۵۳
- ج) اشکال‌های وارد بر اصل صیانت فطرت از خطا _____ ۱۵۴
- اشکال اول: علت گرایش به خدا چیزی غیر از فطرت ذاتی بشر _____ ۱۵۵
- اشکال دوم: عدم وجود ملاک برای فطری _____ ۱۵۶
- اشکال سوم: فقدان دلیل بر میل گزاف در بشر _____ ۱۵۷
۳. مقایسه برهان اجماع عام با برهان فطرت _____ ۱۶۳
- ارزیابی تقریرهای برهان اجماع عام و برهان فطرت _____ ۱۶۴
- وجوه اشتراک برهان اجماع عام با برهان فطرت _____ ۱۶۷
۱. اثبات خداوند با واسطه _____ ۱۶۷
۲. عمومیت اعتقاد فطری به خدا _____ ۱۶۹
۳. صیانت از خطا _____ ۱۷۰
۴. خطا بودن اتکا به تمثیل _____ ۱۷۱
۵. انکار فطری بودن امیال درونی _____ ۱۷۳
۶. فردی بودن و فقدان ارزش معرفتی _____ ۱۷۴
۷. انکار تلازم میان احساس امید با وجود قدرت مطلق یا میل فطری انسان با وجود خداوند _____ ۱۷۵
۸. تعارض داشتن معلومات فطری در انسان با آیه قرآن _____ ۱۷۶
۹. تعارض اصل فطری بودن خداجویی با اصل آزادی انسان _____ ۱۷۸
۱۰. تنفر و دوری از نقص در هر دو برهان _____ ۱۷۹
۱۱. بالقوه بودن فطرت در هر دو برهان _____ ۱۸۰
۱۲. شبهه شرک و بت پرستی _____ ۱۸۴
۱۳. تکیه بر نظم جهان _____ ۱۸۵
- وجوه افتراق دو برهان اجماع عام و برهان فطرت _____ ۱۸۶
۱. تفاوت دو برهان در استحکام _____ ۱۸۶
۲. تفاوت در تبیین فطرت و عقل _____ ۱۸۹

۳. تفاوت در کارآمدی و ناکارآمدی دو برهان در اثبات همگانی بودن اعتقاد
به خدا _____ ۱۹۱
۴. تفاوت در توجیه متعلق داشتن یا نداشتن اشتیاق فطری _____ ۱۹۲
۵. تفاوت در ملازمه یا عدم ملازمه فطرت با صدق _____ ۱۹۲
- _____ کتابنامه ۱۹۵

مقدمه

کی رفته‌ای ز دل که تمنا کنم ترا کی بوده‌ای نهفته که پیدا کنم ترا
غیبت نکرده‌ای که شوم طالب حضور پنهان نگشته‌ای که هویدا کنم ترا
با صد هزار جلوه برون آمدی که من با صد هزار دیده تماشا کنم تو را

بدون شک، از مسائل اساسی تاریخ اندیشه بشر، مسئله اثبات وجود خداست و مهم‌ترین رسالت پیامبران الهی، هدایت مردم به سوی معرفت خداوند عالم است. همواره دلایل متعددی برای اثبات وجود خداوند مطرح گردیده که توسط اندیشمندان مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته‌اند. فطرت، زبان مشترک تمام آدمیان است و نیازی به تعلیم و تعلم ندارد، دروغ‌پذیر و خطاپذیر نیست و اگر قلب انسان (به سبب گناهان) منحرف نشود، انسان را به سمت خداوند هدایت می‌کند. نکته مهم دیگر، این است که راه فطرت، تنها مربوط به مسائل عملی نیست؛ بلکه مسائل و معارف توحیدی نیز بر اساس راه فطرت روشن می‌شود. خداگرایی و خداپرستی، به صورت امری فطری در درون انسان‌ها قرار دارد. مسئله فطرت در متون دینی - اسلامی، الهام‌بخش اندیشمندان مسلمان در تبیین گرایش‌های متعالی و خداجویانه انسان بوده و از راه‌های خداشناسی است که پیوسته مورد توجه متفکران و دانشمندان بوده

است. ملاحظه وجهی عام و فراگیر در ساختار روحی - روانی نوع بشر، به مسلمانان اختصاص ندارد؛ بلکه دیگر اندیشمندان نیز کوشیده‌اند با تکیه به همین ویژگی مشترک، در مقام دفاع از خدا باوری و خداپرستی برآیند. در جهان غرب، برهانی که به برهان فطرت نزدیک است، برهان اجماع عام نام دارد. برهان اجماع عام، استدلالی عامه‌پسند است که بر پایه اعتقاد عموم انسان‌ها به وجود خداوند بنا شده. اگرچه به نظر می‌رسد این استدلال قوت و استحکام دیگر براهین را ندارد، تا حدود زیادی موجه و پذیرفتنی است؛ زیرا شواهد بسیاری نشان می‌دهد که بیشتر انسان‌ها به وجود موجودی فراطبیعی اعتقاد دارند؛ تا جایی که بسیاری از فلاسفه و متکلمان از توافق همگانی و مشترک انسان‌ها به عنوان تأیید و پشتوانه برخی نظرات و باورها استفاده کرده‌اند و متداول‌ترین اموری که با این شیوه اثبات شده‌اند، «وجود خداوند» و «جاودانگی روح انسان» هستند. برهان اجماع عام، از براهینی است که ارتباطی تنگاتنگ با مبانی خداپرستی داشته و پیوسته مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته. با تأمل در آثار افلاطون و متفکرانی همچون: سیسرو، سنکا، کلوین، افلاطونیان کمبریج، گروتیوس، پی‌یرگاسندی و متفکرانی دیگر چون: لاک، هیوم و میل که به نحوی موشکافانه به این برهان پرداخته‌اند، پی به اهمیت و قدمت تاریخی این برهان می‌بریم.

این نوشتار بر آن است تا برهان اجماع عام را نقد و بررسی کند و سپس آن را با برهان فطرت، که قرابت زیادی با این برهان دارد، مقایسه کند. از این رو، در فصل اول ابتدا قرائت‌های مختلف برهان اجماع عام مطرح گردیده است. همچنین انتقادهای جان لاک و دیگران مطرح شده

و پاسخ‌های احتمالی مدافعان برهان آورده شده و مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوم، به بررسی برهان فطرت و تقریرهای مختلف آن از دیدگاه‌های برخی متفکران اسلامی پرداخته شده و اشکال‌هایی که بر برهان فطرت وارد شده، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. در فصل آخر این متن، این دو برهان با هم مقایسه می‌شوند و وجوه تشابه و افتراق این دو استدلال مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

